

Ελεύθεροι χώροι - Ανάσα για την πόλη

του Γεράσιμου Σκλαβούνου

Η δημιουργία και ανάδειξη των ελεύθερων χώρων και του πρασίνου αποτελέσε βασικό στοιχείο προβληματισμού και περιελήφθη στη «Χάρτα της Αθήνας» η οποία συντάχθη στο 4ο C.I.A.M. (Διεθνές Συνέδριο Σύγχρονης Αρχιτεκτονικής) που συνήλθε στην Αθήνα το 1933 υπό την εμπνευσμένη καθοδήγηση του Le Corbusier, και απετέλεσε, κατά κάποιον τρόπο, τον καταστατικό χάρτη της σύγχρονης πολεοδομίας.

Τα αποτελέσματα της Χάρτας ήταν θετικά και αρνητικά, ανάλογα με την ολοκληρωμένη αλλά με μέτρο ή την στρεβλή και αποσπασματική χρήση των πορισμάτων της. Στην ίδια την Αθήνα, παρότι έχει δώσει το όνομά της στη Χάρτα, η χρήση της ήταν αποσπασματική έως ανύπαρκτη. Και τα αποτελέσματα, ειδικά ως προς τους ελεύθερους χώρους και το πράσινο, κάτι περισσότερο από αρνητικά.

Η Χάρτα της Αθήνας έθεσε ορισμένα βασικά αξιώματα: ⁽¹⁾

1. «Ο ήλιος, το πράσινο και ο χώρος είναι τρία πρώτα υλικά της πολεοδομίας».

2. Στις τέσσερις βασικές λειτουργίες της πόλης (κατοικία - εργασία - αναψυχή - κυκλοφορία), οι ελεύθεροι χώροι εξυπηρετούν την αναψυχή, η οποία αυξάνει σε οπουδήποτε, μια και «οι ελεύθεροι ώρες θα αυξάνονται νομοτελειακά με την εκμηχάνιση της ζωής και θα αφιερώνονται σε μιαν αναπαιτική διαμονή σε φυσικό περιβάλλον. Η διατήρηση ή η δημιουργία ελεύθερων χώρων είναι λοιπόν αναγκαία και συνιστούν ζήτημα κοινής σωτηρίας».

Κατά τη Χάρτα, οι συνεχείς επεκτάσεις των πόλεων με αραιοδομημένα προάστια, ακόμα και υπό τη μορφή κηπουπόλεων, αποτελούν «παράλογες λύσεις και απατηλούς παραδείσους», διότι είναι πανάκριβες λύσεις ως προς τις αναγκαίες υποδομές, ενώ το πράσινο στις κηπουπόλεις περιορίζεται στους κήπους των σπιτιών και δεν κατανέμεται σε κοινόχρηστους

χώρους.

Η Χάρτα διαπιστώνει ακόμα πως «ο μοναδικός λόγος ύπαρξης των ελεύθερων χώρων στο παρελθόν ήταν η τέρψη μερικών προνομιούχων» και μας έρχεται στο νου η Αθήνα, η οποία μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα, το μοναδικό πάρκο που διέθετε ήταν ο Βασιλικός Κήπος, ο οποίος προοριζόταν για την τέρψη της βασιλικής οικογένειας και της αυλής. Δυστυχώς και οι άλλες διαπιστώσεις αυτής της Χάρτας του 1933 ως προς την ελάχιστη έκταση και την ανορθολογική κατανομή των ελεύθερων χώρων σε διάφορες πόλεις του κόσμου, εξακολουθούν να ισχύουν και σήμερα για πολλές από αυτές, μεταξύ των οποίων και για την Αθήνα, ενώ σε ορισμένες άλλες έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος.

Οι συνεχείς επεκτάσεις του Σχεδίου Πόλης στην Αθήνα, χωρίς ένα συνολικό Ρυθμιστικό Σχέδιο, γίνονταν συνήθως για να νομιμοποιηθούν ήδη υπάρχουσες αυθαίρετες πυκνές κατασκευές και επομένως, δεν περιελάμβαναν ελεύθερους χώρους. Αλλά και όταν τους περιελάμβαναν σχεδιαστικά, λυσιτελούσαν από τη στιγμή που η οικονομική καχεξία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης από την άλλη, δεν επέτρεπαν την υλοποίησή τους.

Έρευνες που έχουν γίνει σε 1.300 μεγάλες και μικρές πόλεις των ΗΠΑ έχουν δείξει ότι αντιστοιχούν από 22 έως 50 μ² πρασίνου ανά κάτοικο. Εδώ βέβαια περιλαμβάνονται και οι προστατευμένες ζώνες πρασίνου που περιβάλλουν τις πόλεις και είναι αρκετά εκτεταμένες.

Το Λεκανοπέδιο της Αθήνας το 1940 διέθετε πράσινο 12μ²/κατ. το οποίο έπεσε στα 6μ² το 1965 και στα 4μ² το 1977, ενώ τώρα κυμαίνεται στα 3,5 μ²/κατ.⁽²⁾ Εδώ όμως περιλαμβάνονται και περιοχές δύσβατες όπως ο Λυκαβηττός, ή περιφραγμένες και με εισιτήριο, όπως οι αρχαιολογικοί χώροι.

Σημειώνουμε ότι ακόμα οι προδιαγραφές του ΥΠΕΧΩΔΕ για τις πολεοδομικές μελέτες επεκτάσεων του σχεδίου πόλης, προσαρμοσμένες στη μίσηρη ελληνική πραγματικότητα, απαιτούν τουλάχιστον 9,5μ²/κατ. εν γένει ελεύθερους χώρους και πράσινο, από τα οποία 6μ² καθαρό πράσινο πάρκων.

Επί πλέον, σημασία έχει η υδρόροπη

κατανομή του πρασίνου μέσα στον αστικό ιστό. Διότι ένα πάρκο, όσο μεγάλο κι αν είναι, εξυπηρετεί μια ακτίνα 800 μ. ή 15 λεπτών με τα πόδια, ενώ οι ακτές και τα βουνά εξυπηρετούν περιοχές σε απόσταση 400-800 ανάλογα με το ανάγλυφο. Με αυτά τα δεδομένα και αν αφαιρέσουμε τις κηπουπόλεις, ένα 60-65% του πληθυσμού του Λεκανοπεδίου, δεν έχει καμία διέξοδο σε χώρο πρασίνου ή τη θάλασσα.

Σε μερικές συνοικίες όπως τα Πατήσια, η Αχαρνών, η Καλλιθέα, το Κερατσίνι, τα Καμίνια, η κατάσταση είναι τραγική. Στην περιοχή π.χ. Πλ. Αττικής - Αγ. Παντελεήμονα, αντιστοιχούν μόνο 0,5μ² πράσινο ανά κάτοικο. Ας έλθουμε λοιπόν στο Δήμο Αθηναίων που μας ενδιαφέρει άμεσα.

Το 1990 η συνολική έκταση των ελεύθερων χώρων και του πρασίνου ήταν 5.430 στρ. δηλ. το 14,3% της συνολικής έκτασης του Δήμου⁽³⁾, ποσοστό το οποίο είναι κάτω του optimum(15-20%), αλλά δεν είναι και πολύ κακό. Σ' αυτό όμως περιλαμβάνονται οι αρχαιολογικοί χώροι (970 στρ.) οι οποίοι στη μεγάλη τους αναλογία δεν είναι προσβάσιμοι άνευ εισιτηρίου, και οι περιβόλοι κοινωφελών χρήσεων (εκαθήριες, Εθνική Βιβλιοθήκη, Προεδρικό Μέγαρο, κ.ά.), οι οποίοι επίσης δεν είναι πάντα κοινόχρηστοι (597 στρ.). Επομένως, οι πραγματικά ελεύθεροι χώροι ανέρχονται σε 3.872 στρ. ή 10,2% του Δήμου, αλλά εδώ περιλαμβάνονται και τα Τουρκοβούνια με τον αυθαίρετο οικισμό και τις αρκετές βραχώδεις εκτάσεις.

Σε σχέση με τους 772.000 κατοίκους του Δήμου, έχουμε 5μ²/κατ. (έναντι 7μ² για όλους τους ελεύθερους χώρους) όπου όμως οι πραγματικοί χώροι πρασίνου δεν είναι ούτε οι μισοί.

Η κατανομή τους κατά Διαμέρισμα, επιδεινώνει ακόμα περισσότερο την κατάσταση.

Στο 3ο Διαμέρισμα οι ελεύθεροι χώροι καταλαμβάνουν το 2% της έκτασής του, ενώ το 13,18% είναι αρχαιολογικοί χώροι. Στο 4ο καταλαμβάνουν το 6,04% χωρίς να υπάρχουν αρχαιολογικοί χώροι. Στο 5ο το 4,39% χωρίς αρχαιολογικούς χώρους πάσι. Αυτό είναι και το χαμηλότερο ποσοστό από όλα τα Διαμερίσματα. Στο 6ο καταλαμβάνουν το 7,21%, ενώ στο 7ο το

Ο κ. Γ. Σκλαβούνος είναι Δρ. Πολεοδομίας. Το κείμενο αποτελεί εισήγησή του στην Ημερίδα με τίτλο: «Ο Δημόσιος χώρος στον Δήμο Αθηναίων».

18,93%, το οποίο είναι και το υψηλότερο ποσοστό, λόγω της ύπαρξης των Τουρκοβουνίων και του Γουδιού.

Στο 1ο καταλαμβάνουν το 18,9% (λόγω Λυκαβηττού και Εθνικού Κήπου) και στο 2ο επίσης 18,9% από τα οποία όμως 8,82% περίβολοι κωινοφελών και 2,31% αρχαιολογικοί χώροι.

Θα πρέπει να επιμείνουμε λίγο ακόμα στη σπουδαιότητα των ελεύθερων χώρων για τις ανάγκες επικοινωνίας, συννεύρεσης και άθλησης των ανθρώπων, για το παιχνίδι των παιδιών, τον ηλιασμό και τον αερισμό της πόλης, ιδιαίτερα στη νεφρόπληκτη Αθήνα, για να απελευθερώσουν τη θέα προς τα αρχαία μνημεία και τα νεότερα αρχιτεκτονήματα, αλλά και για να χρησιμοποιούν σαν διέξοδο διαφυγής και συγκέντρωσης σε μία σεισμόπληκτη χώρα όπως η Ελλάδα.

Αλλά ακόμα περισσότερο θα επιμείνουμε στην αναγκαιότητα του πρασίνου και ιδιαίτερα της υψηλής βλάστησης. Έχει ενεργητικές επιδράσεις στο μικροκλίμα, αφού αυτή ρυθμίζει θετικά τις ακραίες θερμοκρασίες χειμώνα και θέρους, διατηρεί υψηλή την υγρασία, δημιουργώντας τοπικά βιοκλίμα που ευνοεί την ανάπτυξη των φυτών. Στις συνθήκες του φαινομένου του θερμοκηπίου και της υπερθέρμανσης του πλανήτη, και ιδιαίτερα στην ιδιόζουσα γεωμορφολογία του αθηναϊκού λεκανοπεδίου, επιβάλλεται όχι μόνο διατήρηση αλλά και επέκταση του πρασίνου. Διότι επιπλέον το πράσινο απορροφά CO₂ και άλλους αερίους ρύπους και εκπέμπει τον ζωοδότη, οξυγόνο.

Δυστυχώς αυτές τις αλήθειες οι πολιτικοί μας τις αναγνωρίζουν μόνο σε περιόδους έντονων καυσώνων και νέφους, με τους θανάτους που προκαλούν, για να τις ξεχάσουν μόλις τα φαινόμενα αμβλυνθούν προσωρινά.

Και το αυτοφυές πράσινο με την υψηλή βλάστηση δεν γίνεται να αντικατασταθεί δυστυχώς από ταρατσάκηδες και γλάστρες, όπως δεν έγινε στο εμπρός τμήμα της Κλαυθμώνος και στην Πλατεία Πρωτομαγιάς και δεν θα γίνει στο Πάρκο Ελευθερίας.

Ο φυσικός εδαφικός μανδύας, επιτρέπει την επικοινωνία του αέρα με τις ρίζες των φυτών σε βάθος 6-7 μ. και την δημιουργία εκείνης της μικροπανίδας και μικροχλωρίδας που διευκολύνει τις φυσικές λειτουργίες του τοπικού οικοσυστήματος.

Με τους «κίτους επί μετόν» διαταράσσεται η σχέση αέρα - εδάφους - υπεδάφους, στερούνται τα φυτά από το απαραίτητο νερό και ενισχύονται

με πολύ μεγάλες ποσότητες τα πλημμυρικά φαινόμενα της πόλης. Έτσι, η ανάπτυξη των ριζών δεν μπορεί παρά να είναι επιφανειακή.

Τις αρχές και την αναγκαιότητα προστασίας των ελεύθερων χώρων, θεωρητικά όλοι τις παραδέχονται και αυτό αντανακλάται και στα καταστατικά κείμενα της πολεοδομικής ανάπτυξης, όπως είναι το Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθήνας (ΡΣΑ) και το Πράσινο Βιβλίο για το αστικό περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στην πράξη όμως γίνεται εντελώς το αντίθετο, από αυτούς που έχουν την δύναμη να τα καταστρατηγήσουν.

Βάζουν στο μάτι τους καλύτερους ελεύθερους χώρους, αυτούς που τους παρέχουν τα περισσότερα πλεονεκτήματα λόγω κεντρικής θέσης και γειτνίασης με άλλες χρήσεις και συγκοινωνιακούς άξονες και επιτυγχάνουν από την Πολιτεία τη νομιμοποίηση της ανοικοδόμησής τους, αδιαφορώντας για το πράσινο. Οι περισσότεροι από αυτούς τους χώρους βρίσκονται στα ανατολικά του κέντρου, περιοχές που θεωρούνται προνομιούχες και έχουν ακόμα κάποιους ελεύθερους χώρους. Αντίθετα, δυτικά του κέντρου, όχι μόνο είναι ανεπαρκείς οι ελεύθεροι χώροι, αλλά και αυτοί που υπάρχουν, κατ' όνομα πλατείες, στην πραγματικότητα είναι σταυροδρόμια, συγκοινωνιακοί κόμβοι και ανοιχτά πάρκιν-

γκ. Αν και το τελευταίο είναι γενικευμένο φαινόμενο, με πρόσφατα κρούσματα το Ζάππειο, το Πάρκο Ριζάρη και τα Πεζοδρόμια της Ηρώδου του Αττικού.

Το ΡΣΑ όμως είναι σαφές: Πρέπει κατά προτεραιότητα να αναβαθμιστούν οι δυτικές παροχές του κέντρου και το Δυτ. Λεκανοπέδιο γενικότερα, με τη μεταφορά εκεί επενδύσεων και τη δημιουργία ή μετεγκατάσταση Διοικητικών και Πολιτιστικών λειτουργιών και χρήσεων.

Αλλά αυτές οι νέες χρήσεις και εγκαταστάσεις δεν ενδείκνυνται να ανεγερθούν σε υφιστάμενους ελεύθερους χώρους.

Το Πράσινο Βιβλίο για το Αστικό Περιβάλλον προτρέπει για να αποσοβηθεί ο «κίνδυνος καταπάτησης των υφισταμένων ελεύθερων χώρων για αναπτυξιακούς λόγους», να αξιοποιηθούν οι πολυάριθμες εγκαταλειμμένες εκτάσεις γης, παλιά εργοστάσια, αποβάθρες και στρατιωτικές εγκαταστάσεις⁽⁴⁾. Και τέτοια υπάρχουν σε αφθονία στις δυτικές περιοχές της Αθήνας.

Υπογραμμίζει ακόμα πως «οι πλατείες, τα πάρκα και άλλοι χώροι που προσδίδουν χαρακτήρα στις πόλεις μας, έχουν κατακλυθεί από σταθμευμένα αυτοκίνητα και πινακίδες διαφημίσεων ή έχουν γίνει νησίδες αποκλεισμού» και αυτό πρέπει να αποφευχθεί και να υπάρξουν περιορισμοί στη στάθμευση, ως αποτρεπτικό μέσο για τη χρήση του ΙΧ.

Αντίθετα, πρέπει να ενισχυθεί το αστικό πράσινο. «Ακόμη και ένας πολύ μικρός αριθμός μεγάλων δένδρων, απαλύνει σημαντικά τη σκληρότητα ενός τελείως δομημένου περιβάλλοντος. Επιπλέον τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν συμβολική αξία για πολλούς κατοίκους των πόλεων, διότι τους παρέχουν ένα ψυχολογικό δεσμό με τη φύση και την ύπαιθρο».

Ο ΣΕΠΟΧ συμμετέχοντας στην Ευρωπαϊκή Ένωση Πολεοδομών ανέλαβε πρωτοβουλία και τελικώς απεφασίσθη από την Ένωση, η σύνταξη της Νέας Χάρτας της Αθήνας, εμπλουτισμένης με όλα τα νέα στοιχεία που αναφέρθηκαν και άλλα που θα προκύψουν στην διάρκεια προσεχών συζητήσεων.

Στις προκαταρκτικές συζητήσεις που έγιναν και στη συνθετική εισήγηση του ΣΕΠΟΧ, τονίζεται ότι η πολεοδομική συγκρότηση θα πρέπει να ικανοποιεί ορισμένες βασικές ανθρώπινες ανάγκες. Τέτοιες είναι η ανάγκη για κοινωνική συνοχή, κοινωνική επαφή και επικοινωνία. Η ανάγκη για ελευθερία έκφρασης και δημιουργικότητα. Η

ανάγκη για ίση δυνατότητα πρόσβασης στους πόρους και στις θέσεις απασχόλησης της πόλης. Η ανάγκη για βιώσιμη διαχείριση των αστικών πόρων και για άμεση πρόσβαση στην πληροφορία. Τέλος, η ανάγκη για ασφάλεια και για αισθητική ικανοποίηση.

Η ανάγκη για κοινωνική συνοχή, επαφή και επικοινωνία κάνει επιτακτική την διατήρηση και διεύρυνση των ελεύθερων χώρων, όπου θα γίνεται αυτή η επικοινωνία, συνδεομένων με ένα ευρύ δίκτυο πεζοδρόμων. Ακόμα, αυτό επιτάσσει και η ανάγκη για αειφορία.

Θα πρέπει να ελαττωθεί ταυτόχρονα η εξάρτηση από το ΙΧ. και να ενισχυθούν τα μαζικά μέσα μεταφοράς, το ποδήλατο και η πεζοπορία, τα οποία τελικά όλα συμβάλλουν σε μια άνετη μετακίνηση και απελευθερώνουν ανοιχτούς χώρους.

Ενώ και η ανάγκη για κοινωνική επαφή και για ελευθερία επιλογής και

έκφρασης, κάνουν επιτακτική τη συμμετοχή του πολίτη στη διαχείριση των κοινών και της ιδίας της μοίρας του. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί και με την διαίρεση του αστικού χώρου σε μικρότερες αυτοδιοικητικές μονάδες της τάξης των 10.000 με 30.000 κατ. Οι Δήμοι - μαμούθ των 800.000 κατ. είναι εκτρώματα της έννοιας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και δεν είναι παρά μικρά κράτη, αρκετά μεγαλύτερα από την Κύπρο.

Η αποξένωση και η αδιαφορία του πολίτη είναι αναπόφευκτες υπό τέτοιες συνθήκες.

Προπαντός όμως η ενεργοποίηση των πολιτών που ξεκινά από αυτούς τους ίδιους, είναι αναντικατάστατη για την αποτροπή της αποξένωσης, την αποκατάσταση της κοινωνικής επαφής και την διεκδίκηση και δρομολόγηση λύσεων, για μια καλύτερη ζωή στην πόλη μας. Και αυτό το μήνυμα θα μεταφέρουμε και στους Ευρωπαίους

συναδέλφους μας⁵⁾.

Σημειώσεις

(1) «Η Χάρτα των Αθηνών», Εκδ. ύψιλον / βιβλία, Αθήνα 1987, σελ. 50, 65-71.

(2) Σημειώνουμε ότι το Όσλο έχει 9 φορές περισσότερο πράσινο ανά κάτοικο.

(3) Τα στοιχεία αυτά μας παρασχέθηκαν από την κα Έλλη Παπακωνσταντίνου της Δ/σης Σχεδίου Πόλης του Δήμου, την οποία και ευχαριστούμε.

(4) «Πράσινο Βιβλίο για το Αστικό Περιβάλλον», Εκδ. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1990, σελ. 60.

(5) Το άρθρο αυτό βασίσθηκε στην εισήγηση που έκανε ο ΣΕΠΟΧ στην ημερίδα που διοργάνωσε την 29η Μαΐου 1996 η Συντονιστική Επιτροπή Συλλόγων και Κινήσεων για την Προστασία των Ελεύθερων Χώρων της Αθήνας.